Marguerite Yourcenar levelei Jean Moutonnak

1.

Petite Plaisance
1968. április 7.

Kedves Barátom!

Levele nagyon megörvendeztetett, és önnel együtt én is éppolyan szépnek, sőt, baljós korunkban talán még jelentőségteljesebbnek találom a húsvéti jókívánságokat, mint a karácsonyiakat.

Örömmel olvastam, hogy könyvet ír Proust vallási meggyőződéséről, aminek kapcsán annyi mindent el kellene mondani. Szemben a korosztályára jellemző, kissé elpuhult agnoszticizmussal, melyben éppúgy nincs helye a visszautasításnak, mint az elfogadásnak, úgy hiszem, Proust jóval mélyebben gyökerezik a keresztény-katolikus hagyományban, mint más, e címkével ellátott írótársai. Mondhatni nagy szerencse, hogy valamely teológus vagy *guru* ki nem szemelte magának és meg nem térítette, mert így mindennemű apologétikus szándéktól mentesen maradt ránk ez a múlandóság szemléletét, a külsődleges személyiség felmorzsolódását, a vágy céltalanságának fogalmát tekintve olyannyira buddhista, az eredendő bűn tudatának állandó jelenlétét, a testi dolgok méltatlanságának már-már nyugtalanító érzékelését, a *visio intellectualis*hoz igen közelálló művészetszemléletet, végül pedig azt a részvétet illetően, mellyel szüntelenül, még szatírát írván is körülveszi hőseit, s mely mindenféle ironizálástól vagy frivol gúnyolódástól megmenti őt, olyannyira keresztény alkotás.

Lehajtott fejjel, töprengve olvasom újra ön által idézett, Proustról írott szavaimat: e sommás ítéletet nagyjában-egészében még ma is igaznak tartom, ám úgy érzem, mindaz, amit elhallgat, meghamisítja mondandóját és félrevezethet bennünket. Joggal kérdezhetjük, vajon a Proustnál mindvégig meglévő, számomra továbbra is zavaró, mi több, botrányos alibikeresés nem egyfajta áttételes igazmondás-e, ami által pontosan visszaadja a színlelés és alakoskodás ama légkörét, melyben életét összetett és nem feltétlenül alantas indokokból kifolyólag leélni kényszerült (ezek közül a legegyszerűbb édesanyja iránt érzett szerelme). Hogy az igazság kimondásának problémája szörnyen bonyolult dolog, azt tanúsítja André Gide vállalkozása is, hisz ő álnokul az őszinteség mellett döntött, minek eredményeképpen jóval kevésbé igazít el e tárgyat és még jónéhány másikat illetően, mint Proust, aki rejtekutakon jár.

A levelek lelőhelye: Yourcenar Archívum, Harvard, MS Storage 265. Marguerite Yourcenar francia írónő regényeit, (pl. a Hadrianus emlékezéseit) és esszéit a magyar olvasók is jól ismerik. Jean Moutonhoz írt levél-esszéi a modern regény óriásáról, Marcel Proustról alkotott képünket gazdagítják.

Mindamellett úgy vélem, hogy ha valamely irodalmi műbe tudatosan hamis elemet építünk be, az a későbbiekben veszélyes buktatót jelenthet, tévútra tereli az értelmezőt, s csak újabb kitérőkhöz, tévedésekhez vezet. Ami engem illet, mind jobban ragaszkodom ahhoz, hogy bármely tárgyról írjak is, végigvezessem gondolatmenetemet és sorra vegyem a rendelkezésre álló tényeket, ha másért nem, hát a félreértések elkerülése végett. Ez persze nem mindig sikerül...

Nagyon remélem, hogy ezúttal személyesen folytathatjuk a beszélgetést. Londonban nem járok, így nem lehet részem az örömben, hogy viszontlássam kedves feleségét, ám május elsejétől Párizsban leszek, s május elsején vagy másodikán együtt vacsorázhatnánk, ha valamelyik este önnek is jó, mert ez a két legelső napom Párizsban. A második nekem talán alkalmasabb, de amelyik időpontban ön ráér, az nekem is megfelel.

Velem lesz amerikai barátnőm, Grace Frick is, akit már ismer, szállásunk: Hotel Saint James et d'Albany, Rue de Rivoli 202.

Köszönöm, hogy írni szándékozik az *Opus nigrum*ról a *Nouvelles Littéraires* hasábjain. Minthogy a könyv csak májusban jön ki, és a sajtószolgálat, amely önnek is postáz, mindig lassan dolgozik, írok a Gallimard-nak, küldje el a második korrektúrapéldány másolatát, nem mintha cikkét siettetni akarnám, de mert szeretném, ha egyik első olvasója lenne e némely szempontból talán nem az ön meggyőződéséhez illő, mindamellett számos közös törekvésünket tükröző kötetnek.

Kedves feleségének is baráti üdvözletemet küldöm:

Marguerite Yourcenar

Martin Luther King halálhírének utórezgései még nem ültek el, mikor önnek írok. E nagy béketeremtő meggyilkolása újabb láncszeme az emberi erőszak végeérhetetlen láncolatának.

2.

Petite Plaisance
Northeast Harbor
Maine 04662 USA
1968. augusztus 29.

Tisztelt Uram, kedves Barátom!

Postafordultával válaszolok 23-i soraira, hogy ne kelljen várnia a visszajelzésre, melyet levelében kért tőlem. Természetesen mindenbe beleegyezem, mindössze egy nyomdai hibát korrigáltam, és a pontatlan központozást javítottam ki egy helyütt az idézett levélrészletben.

Nagy érdeklődéssel olvastam az idézeteket körülölelő szöveget, csak azt nem tudom, nem tért-e át túl gyorsan a prousti szégyenérzet és alibikeresés kérdéséről a művész alázatának, majd pedig szerénységének fogalmára. Még ha

megkeresnénk és meg is találnánk az elbeszélő minden indítékát (következésképpen minden mentségét is), melyekből kifolyólag szüntelenül rejtegeti nemi vonzódásának valódi természetét (szerző és elbeszélő váltakozása már önmagában is meglehetősen kimódolt kettősséghez vezet), még mindig fennmarad a lehetőség, hogy Proust, amikor önmagát elegáns és megalkuvó kéjencnek, s legalábbis a korban eluralkodott könnyed, nagyvilági erkölcs szerint kifogástalan úriembernek festi le, ezáltal megtartja a főszerepet, jelleme némely gyűlöletes vagy groteszk vonását pedig átruházza az utolsó kötetekben a homoszexuális Charlus-ra és Saint-Loup-ra, a zsidó és karrierista Bloch-ra, mindhármukat notórius hazudozóknak tüntetve fel, hogy aztán eme áttételeken keresztül kétségtelen mazochista élvezettel játssza ezt a veszélyes és kissé hisztérikus hazudozósdit, melynek mechanizmusát Charlus-ről szólván oly szemléletesen írja le. A mű mindezen csak nyer, szédületesen sejtelmessé és bonyolulttá válik, ugyanakkor az igaz, vagy legalábbis az igazság látszatát keltő részek úgy ahogy vannak, összeomlanak, akár egy kastély, mely alá túlságosan is bonyolult labirintusrendszert ástak.

Vajon, kérdem én, ha valaki keresztény (s ráadásul még szemléletét tekintve katolikus), jól nevelt emberként nem irtózik-e először is a botránytól és általában mindennemű lázadástól, másodszor pedig a handabandázástól és a magamutogatástól, s éppen ezért nem részesíti-e előnyben a kibúvókat, amelyeket, ha akarjuk, a készen kapott gondolatok iránti tiszteletnek is betudhatunk, az őszinteséggel szemben, amely, okkal, vagy ok nélkül, könnyen tetszelgésnek tűnhet fel, s mivel gyakran teljesen szubjektív indítékok állnak mögötte, a dolgokat igen egyoldalúan fogja fel és mutatja be. Az általános erkölcsi felfogás értelmében Proust alakoskodása első pillantásra kevésbé felforgató tevékenység, mint Gide vallomásossága. E két szerző mérlegét megvonva számot kellene vetnünk avval is, hogy amit Gide mondani akart (vagy legalábbis amit elmondott), sokkal, de sokkal kevésbé volt kompromittáló ránézve. A mór kávéházban megesett kaland megírásához akkoriban talán szükség volt némi bátorságra, ám Proust részéről valósággal heroikus vállalkozás lett volna, ha bevallja, ő maga volt ama jelenet főszereplője, melyben Vinteuil kisasszony leköpi édesapja portréját. E „borzalomig menő" bátorságnak, hogy egy Charles Du Bos számára kedves kifejezést alkalmazzak, mindössze egyetlen minden szempontból meggyőző példáját ismerem: a *Vallomások* Jean-Jacques-ját.

Az jár a fejemben, nem az ön vallási meggyőződése és az én metafizikai irányultságom teszik-e, hogy ily hosszan gondolkodunk Isten hiányának problémáján Proust műveiben. Létezik-e egyáltalán ez a probléma? Milliók siklottak és siklanak el könnyedén (még a hit korszakainak nevezett időszakokban is) mindenféle Isten-gondolat felett.

Íme, visszajutottam az *Opus Nigrum*hoz. Köszönöm a regényről írott, értő szavait. E mű még mindig olyan közel van hozzám, hogy folytonosan az az

érzésem, mintha főhősei valóságosan is körülvennének. A Zénón és a Perjel közti beszélgetés halálom óráját nem szakad meg bennem (ha ugyan akkor igen), s – inkább egyidőben, semmint felváltva – mindkettejüknek igazat adok.

A régi barátsággal üdvözlöm Önt:

Marguerite Yourcenar

3.

Petite Plaisance
Northeast Harbor
Maine 04662 USA
1969. június 10.

Tisztelt Uram, kedves Barátom!

Igencsak megkésve mondok köszönetet önnek a *Proust*-ért, melyet hazatérve az asztalomon találtam. Az igazat megvallva annyit beszélgettünk e tárgyról, hogy már mielőtt belekezdtem volna, egyfajta otthonosság-érzet lett rajtam úrrá.

Mindemellett úgy vélem, hogy míg egyes nagy festőket idéző műgonddal és módszerességgel elemzi Proustot, korántsem aknáz ki minden lehetőséget Proust vallási érzékenységét illetően, s túl gyorsan elintéz egyes nagy jelentőségű, a művészi szemlélődésről, az immanens és az örökkévaló hívásáról szóló részeket (így a három fa epizódját, a vinteuil-i szonáta és szeptett csodálatos leírását, egy s mást *A megtalált idő*ből). Pedig Proust művében ezek az elemek telítődtek leginkább misztikummal.

Úgy látom, s ez leginkább a szövegválogatáson érződik, hogy leginkább azokra a Proust-részletekre szorítkozik, melyek a katolicizmushoz, jobban mondva a korabeli francia katolicizmus *atmoszférájához* fűződő viszonyára vonatkoznak. Ezek az egyfajta esztétizáló gyengédséggel, máskor kedves, kötekedő bensőségességgel átitatott oldalak France egyes szövegrészleteit idézik, melyekben France éppen nem ad hangot harcos vallásellenességének avagy voltaire-izmusának, ám ez utóbbiaktól Proustot inkább jóízlése, mintsem átélt hite vagy tisztelete tartotta vissza: ő jó modorú társasági ember, a csetepatézást Verdurinnére hagyja. Még mikor a templomrombolást fájlalja, vagy hogy a plébános már nem vesz részt az év végi bizonyítványosztó ünnepségen, azt is egyféle puritán szimpátia, a múlthoz való kötődés és kissé unott leereszkedés jegyében teszi. Ez a fajta beállítottság egyébként olyannyira jellemző az 1900-as évekbeli kételkedő, de művelt franciákra, hogy hálásak lehetünk önnek, amiért összegyűjtötte ezeket a szövegeket, melyekből azonban a vallásos vagy misztikus töltet véleményem szerint teljességgel hiányzik.

Minél tovább töprengek, annál nyilvánvalóbbnak tűnik, hogy Proust gondolkodásának mindössze két keresztény komponense van, a *vanitatum vanitas* érzése és a testi bűn fogalma. Ez utóbbit illetően azonban nem szabad elfeled-

nünk, hogy Proust eredendően megalkuvó természet volt, és teljes egészében elfogadta a szexuális szabadosság ellen hozott *társadalmi* ítéletet, melyből a társadalom, bár szóban hangoztatta, a gyakorlatban nem csinált nagy ügyet – ennek viszont önmagában talán semmi köze a vallásossághoz. Bevallom, nem ismertem a *Gyönyörök és napok* érdekes részletét, melyet ön oldalakon át közöl: kissé melodrámai szöveg, de jól mutatja, a szerelmi aktustól való rettegés Proustnál mennyire kötődik ama másik rettegéshez, hogy megcsalja avagy megbotránkoztatja édesanyját. Egyértelmű, hogy egy a XIX. századi polgári társadalomból jött, Proust anyja esetében vallását többé-kevésbé gyakorló zsidó asszony különleges szigorával éppúgy befolyásolta fia alkatát, mint megannyi más esetben a katolikus anyák félig vallásos, félig társadalmi szigora.

Mindent egybevetve könyve, melyet egyébként rendkívül figyelmesen olvastam, mintha azt körvonalazná, hogy a Proustnál elszórtan fellelhető vallási és metafizikai utalások nem annyira a meglehetősen felületes katolikus, vagy a valószínűleg teljességgel hiányzó, s már talán édesanyja esetében sem meglévő zsidó neveltetés, mint inkább egyfajta adottság vagy személyes hajlam következményei. Egyébiránt ugyanígy esik egybe mélyről fakadó pszichológiai érzékenysége a buddhizmus tapasztalatával, noha azt egészen bizonyosan sohasem tanulmányozta, s rokonítja egyfajta esztétikai transzcendenciára való fogékonysága Platónnal, akinek pedig legfeljebb ha néhány dialógusába lapozott bele. Akárcsak részvéte, mely mintha egyedül a lelkek bensőséges ismeretéből fakadna, mindeme fogalmak nagyonis hozzátartoznak látásmódjához, és éppenséggel meglepően hatnak egy hihetetlenül anyagelvű, érzéketlen és léha társadalmat megrajzoló műben. E fogalmak annál is figyelemreméltóbbak szememben, minthogy a szó szoros értelmében vett vallásos érzületnek őnála nyoma sincsen. Akár tökéletesen be is érhette volna az anyagi világgal.

Mindezt már franciaországi címére küldöm, feltételezve, hogy maga mögött hagyta Londont, s ugyanakkor remélem, mostanra kilábalt az ilyesfajta változásokat kísérő fáradtságból és kavarodásból. Képzelem, mennyire örülhet, hogy a továbbiakban megszabadul a tisztségével járó hivatali robottól, mindama adminisztratív és nagyvilági kötelességektől, melyek rengeteg ügybuzgalmat követelnek, s gyakorta kétes vagy nehezen ellenőrizhető eredményre vezetnek. A legjobbakat kívánom mind önnek, mind kedves feleségének e tiszta lappal induláshoz.

Baráti üdvözlettel:

Marguerite Yourcenar

LACKFI JÁNOS fordításai